

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ СПАДКОВОГО ПРАВА

CULTURAL VALUES AS OBJECTS OF SPATIAL LAW

Мартинюк Т.М.,

*аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У статті досліджуються питання, пов'язані із законодавчим визначенням культурних цінностей як об'єктів цивільних правовідносин. Порівнюється зміст термінів «культурні цінності» й «культурна спадщина». Звертається увага на проблеми, що виникають у спадкуванні культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини.

Ключові слова: спадкування, культурні цінності, культурна спадщина, пам'ятка археології, матеріальні культурні цінності, нематеріальні культурні цінності як об'єкти спадкових правовідносин.

В статье исследуются вопросы, связанные с законодательным определением понятий культурных ценностей как объектов гражданских правоотношений. Сравнивается содержание терминов «культурные ценности» и «культурное наследование». Обращается внимание на проблемы, возникающие в наследовании культурных ценностей и культурного наследия.

Ключевые слова: наследование, культурные ценности, культурное наследие, памятка археологии, материальные культурные ценности, нематериальные культурные ценности как объекты наследственных правоотношений.

The article deals with the issues related to the legal definition of cultural values as objects of civil legal relations. Compares the meaning of terms “cultural values” and “cultural heritage”. Attention is drawn to the problems inherent in the inheritance of cultural property and objects of cultural heritage.

Key words: inheritance, cultural values, cultural heritage, archaeological memoir, material cultural values, intangible cultural values as objects of inherited legal relationships.

Постановка проблеми. Своєрідними об'єктами цивільних, у тому числі й спадкових, правовідносин є культурні цінності. Неоднорідність культурних цінностей породжує труднощі у визначенні їх сутності. Підтвердженням цього є наявність широкого спектру поглядів науковців на це питання та неоднозначність його законодавчого визначення.

Об'єкти правовідносин неоднорідні. Їх поділяють на матеріальні й нематеріальні. Матеріальними є ті об'єкти, з яких складається майно. Відповідно до ст. 190 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Нематеріальними об'єктами визнаються результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, особисті немайнові блага (ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 201 ЦК України) [1]. Поряд із цим чинним законодавством не передбачено чіткого переліку об'єктів культурних цінностей, які можуть бути успадковані. У зв'язку з цим у практичному застосуванні виникає низка труднощів, подолати які можна за допомогою застосування теоретичних розробок і внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теми культурних цінностей, культурної спадщини зроблений такими дослідниками, як В.І. Акуленко, О.В. Басай, І.А. Бірюков, А.О. Гелич, Т.В. Дуденко, С.З. Заремба, В.Ф. Зерховська, Т.Г. Каткова, Т.В. Курило, В.В. Максимов, Н.І. Мінаєва, О.А. Менська, О.І. Мельничук, І.В. Первушин, А.О. Романюк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проте

питання культурних цінностей як об'єктів спадкування не були предметом спеціального правового дослідження.

Формулювання цілей статті. Саме тому метою статті є виокремлення серед культурних цінностей тих об'єктів, які можуть входити до складу спадкової маси, аналіз проблем, з якими стикаються під час спадкування культурних цінностей, які не врегульовані нормами чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Звернемо увагу лише на один аспект названої проблеми, а саме на законодавчу різноманітність понятійного апарату, пов'язаного з культурними цінностями. Почнемо з того, що в ст. ст. 13, 346, 352, 417, 576 ЦК України законодавець застосовує термін «культурна спадщина», а в ст. ст. 319, 343, 727 цього ж Кодексу – термін «культурні цінності» [1].

У спеціальних законах, призначених регулювати суспільні відносини, пов'язані з культурними цінностями, теж відсутня однозначність. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р., культурні цінності визначаються як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення та підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України [2].

Натомість, згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III (далі – Закон), культурна спадщина визначається як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів, якими є визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також

території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культури та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього поглядів і зберегли свою автентичність [3].

Перелік вищезазначених об'єктів свідчить, що до культурної спадщини зараховано нерухомі й пов'язані з ними рухомі речі, іншими словами, ті, що є матеріальними об'єктами. Але пам'яткою культурної спадщини буде лише той матеріальний об'єкт, який узято на державний облік або підлягає занесенню до переліку об'єктів культурних цінностей.

Необхідно звернути увагу й на те, що на державний облік беруться не лише нерухомі та пов'язані з ними рухомі об'єкти. Так, відповідно до п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України» від 12 серпня 1992 р. № 466, до культурних пам'яток, що підлягають ресторації, зараховано також унікальні акти державності, важливі архівні матеріали, кіно- й фотодокументи, старовинні рукописи, рідкісні друківані видання, інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з погляду історії, культури, етнології чи науки [4]. Отже, названі пам'ятки хоча й не пов'язані з нерухомістю, але фактично прирівняні до пам'яток культурної спадщини.

До об'єктів культурної спадщини також можуть бути зараховані нематеріальні культурні цінності. Наприклад, у список ЮНЕСКО внесено Петриківський розпис; козацькі пісні Дніпропетровщини; у національному переліку знаходяться Косовська мальована кераміка; Кроловецьке переборне ткацтво; пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області [5].

Указана законодавча непослідовність негативно впливає й на спадкові відносини, об'єктом яких є культурні цінності, щонайменше потребує одержання відповіді на такі питання:

- 1) які з матеріальних культурних цінностей не можуть бути об'єктами спадкування;
- 2) чи можна успадкувати нематеріальні культурні цінності;
- 3) чи немає протиріччя в застосуванні законодавцем термінів: «культурна спадщина» як надбання людства; «спадщина» як об'єкт спадкових праввідносин.

Відповідаючи на перше питання, необхідно звернути увагу на те, що, згідно зі ст. 17 Закону, пам'ятка культурної спадщини, крім пам'ятки археології, може перебувати в державній, комунальній або приватній власності. У зв'язку з тим що пам'ятки археології не підлягають приватизації, вони не можуть бути й об'єктами спадкування.

До пам'яток археології належать рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх

поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх боїв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою, є невідтворним джерелом інформації про зародження й розвиток цивілізації (ч. 2 ст. 2 Закону).

З наведеного переліку пам'яток археології видно, що ними можуть бути як нерухомі об'єкти, так і рухомі речі. Якщо зарахування нерухомих археологічних пам'яток до речей, які не підлягають приватизації, не викликає заперечень, то про рухомі речі, що пов'язані з нерухомими, цього сказати не можна. Й ось чому. По-перше, у Законі зазначено, що такі рухомі предмети повинні бути пов'язані з нерухомими об'єктами й міститися під земною поверхнею або під водою. Якщо до цієї вимоги Закону підійти з позиції ст. 178 ЦК України, то названі рухомі речі повинні перебувати в стані статичності та не переходити від одних осіб до інших, ст. 2 Закону фактично зарахувала рухомі речі, пов'язані з пам'ятками археологічної спадщини, до речей, вилучених із цивільного обороту. Ураховуючи значення таких речей для пізнання витоків, розвитку і становлення національної історії та культури, законодавець у процесі нормування поведінки учасників праввідносин хоча й забороняє самовільно добувати такі речі з-під поверхневого шару ґрунту чи з-під води, у випадках, передбачених законом, зобов'язує особу, яка знайшла рухомі речі, пов'язані нерухомими об'єктами культурної спадщини (антропогенні, антропологічні, палеозоологічні, палеоботанічні та інші об'єкти, що мають культурну цінність), передати їх на постійне зберігання установі, зазначеній у законі, для занесення до державної частини Музейного фонду України (ч. 2 ст. 35 Закону). Бувають випадки вилучення таких речей і незаконними копачами для продажу на чорному ринку. У всякому разі названі рухомі об'єкти втрачають значення «пов'язаних» із нерухомим об'єктом і не є такими, що перебувають під земною поверхнею чи під водою й за певних умов можуть входити в склад спадкового майна.

Варто мати на увазі й те, що специфіка рухомих речей, пов'язаних з об'єктами археологічної спадщини, полягає не в матеріальному їх зв'язку з нерухомою пам'яткою. До них важко застосувати правила ст. ст. 186, 187, 188 ЦК України. Вони не перебувають у співвідношенні між собою як головна річ і належність. Вони не є складовими частинами речі й не належать до складних речей.

Їх специфіка проявляється в уявній, придуманій людьми, залежності від нерухомих об'єктів археологічної спадщини. В основі такого уявлення лежать духовні нематеріальні цінності, завдяки яким люди хочуть бачити своїх предків особами високої культури чи зв'язки.

Отже, об'єктами спадкування не можуть бути пам'ятки, які не підлягають приватизації, перелік яких затверджується Верховною Радою України;

нерухомі археологічні об'єкти; рухомі предмети, що не втратили зв'язку з археологічними об'єктами.

Якщо ж рухома річ вилучена з археологічної пам'ятки й утратила з нею зв'язок, вона може перебувати у приватній власності фізичної особи та входити до складу спадщини.

У зв'язку з тим що нематеріальні об'єкти у вигляді інтелектуальної творчої діяльності (ст. 199 ЦК України) за своєю правовою природою поділяються на 1) особисті немайнові блага (ст. 420 ЦК України); 2) майнові об'єкти (ст. 424 ЦК України); 3) об'єкти духовної культури, під час формування відповіді на друге питання необхідно врахувати вимогу ст. 1219 ЦК України, за якою до складу спадщини не входять особисті немайнові права як нематеріальні блага.

Що ж до майнових прав інтелектуальної творчої діяльності, то вони хоча й входять до складу нематеріальних об'єктів, але мають свою специфіку. По-перше, право на культурну цінність і культурна цінність як об'єкт правовідношення – не одне й те саме. Так, відповідно до ст. 446 ЦК України, строк чинності майнових прав інтелектуальної власності спливає через сімдесят років, що підліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів. Після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір він може вільно та безперешкодно використовувати будь-якою особою (ст. 447 ЦК України). Отже, твір як нематеріальний результат права інтелектуальної власності

може бути об'єктом права як державної, комунальної, так і приватної власності.

По-друге, у разі втрати авторського права на результат творчої діяльності такий результат утрачає зв'язок з інтелектуальною власністю, є об'єктом права власності особи, у власності якої перебуває. У разі смерті фізичної особи-власника він переходить до інших осіб за правилами спадкування.

По-третє, результат творчої діяльності хоча й пориває зв'язок з правом інтелектуальної власності його творця, але залежно від закладеної в ньому духовної цінності не втрачає значення для розвитку культури суспільства.

Необхідно також звернути увагу й на те, що деякі нематеріальні цінності в силу своєї природи (звичаї, традиції тощо) не можуть перетворитися в майнові об'єкти, а є складниками лише духовної спадщини народу й аж ніяк не пов'язані із цивільно-правовими спадковими відносинами. Можливо, саме в такому розумінні прихований ключ для розкриття змісту законодавчих термінів «культурна спадщина» і «спадщина» як сукупності майнових прав та обов'язків, що належали померлому.

Висновки. Отже, об'єкти культурної спадщини включають матеріальні й нематеріальні культурні цінності, які, у свою чергу, в одному й тому самому законі законодавцем розглядаються як тотожні поняття. Як би там не було, варто згадати думку професора І.В. Котюка, що законодавцю не варто без достатніх підстав одному терміну надавати різні значення [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.02.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.
3. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/page3>.
4. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 466. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>.
5. Офіційний сайт ЮНЕСКО. URL: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>.
6. Голос України. 11.01.2018. URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive.
7. Голос України. 01.04.2017. URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive.